

माझा प्रवास

चारुता गोखले, Masters in Health Science, University of Pune

बारावीनंतर मुंबईत सेंट झेवियर्सला मायक्रोबायोलॉजी शिकण्यासाठी प्रवेश घेतला. तोपर्यंत भविष्यात अमुक अमुकच करायचं आहे हे मनात ठाम नव्हतं. पुढे पुण्यात पब्लिक हेल्थ शिकताना आयुष्यात पहिल्यांदा शिक्षणाने माझ्यासमोर काही आव्हाने उभी केली आणि मी शिकत असलेल्या ज्ञानाचा संदर्भ मला हळूहळू स्पष्ट होऊ लागला. मास्टर्सनंतर आता या ज्ञानाचं नेमकं करू काय हा वैश्विक प्रश्न मलाही काही काळ पडला होता. लगेच पीएच.डी करायची नाही हे नक्की होतं. प्रत्यक्ष समस्येशी चारहात करून संशोधनाचा विषय निवडायचा होता. सुरुवात 'मलेरिया या रोगावर काम करून करायची, पुढचं पुढे' हा विचार करून मी तत्काळ गडचिरोली गाठलं आणि डॉ. अभय बंग आणि राणी बंग यांच्या 'सर्च' या संस्थेत

आदिवासी गावांमध्ये मलेरिया नियंत्रणावर काम करू लागले. मला काय आवडतं, मला काय चांगलं जमतं, सध्या कशाला डिमांड आहे या प्रश्नांचा दिवसदिवस खल करताना मला माझे मित्रमैत्रिणी दिसायचे. पण मला मात्र यावेळी नायनांचा (डॉ. अभय बंग) एक मंत्र उपयोगी पडला. ते नेहमी म्हणतात, प्रकाशकिरण जोपर्यंत अडथळ्याला थडकत नाही तोपर्यंत तो दिसत नाही. त्याचं अस्तित्व जाणवत नाही. माणसातल्या क्षमतांचंही तसंच आहे, एखाद्या समस्यापूर्तीसाठी जोवर तिला आपण आजमावत नाही तोपर्यंत मला काय जमतं हा प्रश्न अनुत्तरितच राहतो. मी गडचिरोलीतल्या मलेरियाच्या आव्हानाला थडकायचं ठरवलं आणि नवा प्रवास सुरु केला.

आदिवासी लोकं एक दिवसाआड येणाऱ्या या मलेरियाला 'बहुरुपी बिमारी' म्हणतात; या बिमारीच्या निमित्ताने आदिवासी समाजाला जवळून बघण्याची मला संधी मिळाली. ग्रामीण मलेरियाचा चेहरामोहरा शहरी मलेरियापेक्षा निराळा. शहरासारखी इथे बकाली नाही. पण चौफेर जंगल आणि भाताची शेती असल्यामुळे गडचिरोलीत मलेरियाची समस्या खूप भयानक. या दोन्ही गोष्टी नष्ट करणं शक्य नाही. तरीही मलेरिया कमी करणं मात्र गरजेचं आहे. मायक्रोबायोलॉजी शिकताना मलेरियाचे जंतू आम्ही सूक्ष्मयंत्राखाली तासनतास न्याहाळत बसायचो. प्रयोगशाळेच्या अतीनियंत्रित वातावरणात आम्ही वागवू तसे हे जंतू वागत असत. पण समाजात, हाडामासांच्या माणसांमध्ये मलेरियाच्या जंतू कसं वर्तन करेल याचा काहीही नेम नव्हता. हे खरं वास्तव होतं. आणि या वास्तवाचा सामना करणं हे माझ्यापुढील आव्हान होतं. त्यामुळे प्रयोगशाळेतून बाहेर पडून प्रत्यक्ष आदिवासी गावांमध्ये जाऊन समस्येची अचूक नाडी पकडणं हा माझ्यासाठी शिकण्याचा चांगला अनुभव ठरला. हळूहळू आदिवासी पाडे हीच माझी प्रयोगशाळा बनली.

गांधीजींच्या 'नई तालीम' शिक्षणपध्दतीची दिक्षा मला सर्चमध्ये मिळत होती. जी इतर कुठल्याही शिक्षण संस्थेत कदाचित मिळाली नसती. शाळा, कॉलेजमध्ये इतकी वर्ष शिकून, माहितीचं ओझं बाळगूनही या शिक्षणाने मला कधीही आत्मविश्वास दिला नाही. बहुतांश वेळेला या शिक्षणामागचं प्रयोजनच कळत नसे. पाठ्यपुस्तकातली आफ्रिकेतल्या कुपोषणाची समस्या खूप अवाढव्य आणि कुवतीबाहेरची वाटायची. आणि आपल्या मातीतल्या अडचणी समजून घेण्याची संधी आत्तापर्यंतच्या शिक्षणाने कधीच दिली नाही. त्यामुळे प्रश्न पडला की त्याचे स्वतः

विक्षेपण करुन त्याच्या अनुशंगाने उत्तर शोधण्याची सवय मला प्रथमच गडचिरोलीत काम करताना लागली. हे शिक्षण अनेकार्थी समृद्ध करणारं होतं. कारण ते कुणी लादलेलं नव्हतं तर स्वतःलाच पडलेल्या समस्येची उकल करण्यास मदत करणारं होतं.

2006 पासून 'निर्माण' या युवा चळवळीचा भाग असल्यामुळे सर्चचं वातावरण माझ्यासाठी नवखं नव्हतं. इथल्या लोकांशी थोडाफार परिचय होता. निर्माणची काही मंडळीही इथे काम करत होती. त्यामुळे सर्चमध्ये रुळायला फारसा वेळ लागला नाही. पण आत्तापर्यंतचं संपूर्ण आयुष्य महानगरांमध्ये गेलं असल्यामुळे अधूनमधून शहरी जीवनाची आठवण येते. सर्च मूळ गडचिरोलीपासून अजून आत 18 किमी अंतरावर जंगलात वसलेलं. शहरातला कलाकलाट अंगवळणी पडला असल्यामुळे जंगलाची शांतता भयाण वाटते. पण काम सोडून तडक घर गाठावं अशी व्याकूळता मात्र कधी येत नाही. कारण मुंबई पुणे सोडून गडचिरोलीला येणं ही मला तडजोड वाटत नाही. जगातल्या सर्वोत्तम मानल्या जाणाऱ्या डॉक्टर्सच्या सहवासात राहून गुरुकूल पध्दतीने शिकायला मिळत आहे या विचाराने भाग्यवान वाटतं. आणि लोकांच्या खऱ्या गरजांसाठी आपण काम करत आहोत याचं थोडंफार समाधानही जाणवतं. पूर्वीच्या मित्रमैत्रिणींच्या कळपापासून मी खूप दूर आले आहे असं वाटून कधीकधी असुरक्षितही वाटतं. पण सर्चमधल्या माझ्याच वयाच्या आणि समविचारी तरुणांकडे बघितल्यावर 'एकला चलो रे' असं म्हणण्याची वेळ आपल्यावर येणार नाही याची खात्री पटते आणि कामासाठी नवी उमेद मिळते.

शहरापासून लांब येऊन काम करण्याचे फायदे मला हळूहळू जाणवू लागले आहेत. शहरातल्या कोलाहलात, इतर प्रलोभनांना बळी न पडता आपल्या स्वप्नांशी प्रामाणिक राहून त्या दिशेने सतत प्रयत्न करणं ही तारेवरची कसरत असते. जंगलातला एकटेपणा मला स्वतंत्रपणे विचार करायची मुभा देतो. वैद्यकीय सुविधा, उत्तम लायब्ररी या सर्वांच्या बाबतीत सर्च अत्यंत अद्ययावत आहे. पण त्याचवेळी येथील राहणीमान मात्र एखाद्या आश्रमासारखे आहे. महाराष्ट्रभरातल्या वेगवेगळ्या कोपऱ्यातून आलेली आम्ही 15-20 तरुण मंडळी इथे एकत्र राहतो. गणपतीपासून - कोजागिरीपर्यंत ते बैलपोळ्यापासून - नागपंचमीपर्यंत सगळे सण एकत्र साजरे करणे, आदिवासींच्या माँ.दंतेश्वरी देवीच्या जत्रेत हजारांच्या संख्येने सामील होणे, आदिवासी तरुण तरुणींच्या क्रीडा स्पर्धांचा अनुभव घेणे हे सर्व हृद्य वातावरण मला एका वेगळ्याच सहजीवनची अनुभूती देतं. आणि आत्तापर्यंत शहरात वाढल्यामुळे या सगळ्याचं जास्तच अप्रूप वाटतं.

पुण्याला मास्टर्स करत असताना संशोधनाचा विषय शोधण्यासाठी 20 दिवसांची मुदत दिली होती. या 20 दिवसात कम्प्युटरसमोर बसून आपल्या विषयातील research gap शोधून काढाताना माझा जीव मेटाकुटीला आला होता. पण आज थोडं चार भिंतींच्या बाहेर पडल्यावर असंख्य अनुत्तरित प्रश्न आ वासून उभे असलेले दिसतात. या प्रत्येक प्रश्नात मला आज एक research

gap दिसते. हे प्रश्न कल्पोकल्पित नाहीत. आणि कम्प्युटरसमोर बसून 20 दिवसात उपाय मिळण्याच्या आवाक्यातले तर त्याहून नाहीत. या आव्हानांना ग्लॅमर नाही, ती घसघशीत पाच अंकी पगारही मिळवून देत नाहीत पण ती अपार समाधान मात्र नक्की देतात.

चारुता गोखले

(Charuta Gokhale,

Masters in Health Sciences,

University of Pune)

चारुताने गडचिरोलीतील मलेरियावर केलेले संशोधन हे PLOS One या Scientific Journal मध्ये प्रकाशित झाले. त्या संशोधनाची लिंक:

<http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0081966>

The screenshot shows the PLOS ONE article page. The header includes the PLOS ONE logo with 'TENTH ANNIVERSARY' and navigation links for 'Publish', 'About', and 'Browse'. A search bar is also present. The article title is 'Barriers to Malaria Control among Marginalized Tribal Communities: A Qualitative Study'. The authors listed are Radhika Sundararajan, Yogeshwar Kalkonde, Charuta Gokhale, P. Gregg Greenough, and Abhay Bang. The article is published on December 20, 2013. On the right side, there are statistics: 62 Saves, 7 Citations, 4,532 Views, and 0 Shares. Below the statistics are buttons for 'Download PDF', 'Print', and 'Share'. There is also a 'Check for updates' button. The article is categorized under 'Subject Areas'. The main content area shows the 'Abstract' and 'Background' sections. The 'Background' section starts with 'Malaria infection accounts for over one million deaths worldwide annually. India has the highest'.

http://archive.loksatta.com/index.php?option=com_content&view=article&id=231639:2012-06-10-11-21-34&catid=103:2009-08-05-07-14-08&Itemid=116

.. एक मच्छर इन्सान की जिंदगी बदल सकता है!

सुरुवातीलाच चारुता गोखले हिच्या करिअरचा प्रवास आणि या लेखाचे शीर्षक यांचा संबंध स्पष्ट करायला हवा. तो असा की, सध्या चारुता आदिवासी भागातील मलेरिया या (मच्छरांमुळे पसरणाऱ्या!) रोगाचा प्रसार रोखण्यासाठी काम करते. पदव्युत्तर शिक्षण झालेल्या विज्ञान शाखेतील विद्यार्थ्यांपेक्षा निश्चितच वेगळी व आव्हानपूर्ण करिअर तिने निवडले. आपले शिक्षण व समाजातील गरजा याची सांगड घालत तिने स्वतःसाठी एका वेगळ्याच करिअरची निर्मिती केली आहे.

‘द लॅन्सेट’ या जगप्रसिद्ध वैद्यकीय जर्नलने नुकत्याच प्रकाशित केलेल्या आकडेवारीनुसार, दरवर्षी जगभरात सुमारे १२ लक्ष लोक मलेरियाने मृत्युमुखी पडतात. महाराष्ट्राच्या बाबतीत बोलायचे तर गडचिरोली हा जिल्हा मलेरियाचा सर्वाधिक प्रादुर्भाव असलेला (एन्डेमिक) जिल्हा म्हणून ओळखला जातो. मुळातच मागासलेला तसेच जंगल आणि नक्षलवाद यांसाठी प्रसिद्ध असलेल्या या जिल्ह्यातील आदिवासींना मलेरियाचा बीमोड

करायला मदत करण्यासाठी चारुता गडचिरोलीत येऊन पोहोचली आहे.

महानगरीय वातावरणात लहानाची मोठी झालेली चारुता जेव्हा शिकायला घराबाहेर पडली तेव्हा तिला ती शिकत असलेल्या ज्ञानाचा संदर्भ हळूहळू स्पष्ट होऊ लागला आणि सोबतच या ज्ञानाचा उपयोग कशासाठी व कोणासाठी करायचा, हा प्रश्न तिला पडायला लागला. 'या ज्ञानाचे नेमके काय करू,' हे ठरवायची वेळ आली तेव्हा तर प्रत्यक्ष एखाद्या समस्येशी चारहात करून पाहायला पर्याय नाही, असे तिला वाटले आणि चारुताने लगेच गडचिरोली गाठले.

तसा 'निर्माण'मुळे तिचा गडचिरोलीशी संबंध या आधीच आला होता! सन २००६ साली डॉ. अभय व डॉ. राणी बंग यांनी सुरू केलेली 'निर्माण' ही प्रक्रिया युवकांना समाजातील विविध प्रश्नांकडे बघायची दृष्टी देते व स्वतः कृती करायची प्रेरणा आणि मार्गदर्शन देते. समाजाला भेडसावणाऱ्या विविध समस्या आणि आपले व्यावसायिक कौशल्य यांची सांगड कशी घालता येईल, या दृष्टीने निर्माणी प्रयत्न करतात. या गटाचा भाग असल्याने चारुतालाही हुरूप आला व तिने गडचिरोलीतील मलेरिया ही समस्या काम करण्यासाठी निवडली. गेल्या वर्षापासून चारुता ही डॉ. अभय बंग आणि राणी बंग यांच्या 'सर्च' या संस्थेत आदिवासी गावांतील मलेरिया नियंत्रणावर काम करत आहे. चौफेर जंगल आणि भाताची शेती असल्यामुळे समस्येची तीव्रता खूपच आहे! या दोन्ही गोष्टी नष्ट करणे शक्य नाही. तरीही मलेरिया कमी करणे मात्र गरजेचे आहे. मायक्रोबायोलॉजी शिकताना प्रयोगशाळेच्या अति नियंत्रित वातावरणात सूक्ष्मयंत्राखाली जंतू न्याहाळण्यापेक्षा प्रत्यक्ष समाजात, हाडामासांच्या माणसांमध्ये मलेरियाच्या 'प्लास्मोडियम फॅल्सिपेरम' या जंतूचे थमान बघणे हा तिच्यासाठी अगदीच वेगळा अनुभव होता. या वास्तवाचा सामना करणे हे चारुतापुढचे आव्हान होते. त्यामुळे प्रयोगशाळेतून बाहेर पडून प्रत्यक्ष आदिवासी गावांमध्ये जाऊन समस्येची अचूक नाडी पकडणे हा तिच्यासाठी शिकण्याचा चांगलाच अनुभव ठरला. आता आदिवासी पाडे हीच तिची प्रयोगशाळा बनली आहे. मलेरियाबद्दल जनजागृती करणे, औषधात बुडवलेल्या मच्छरदाण्यांचा प्रसार करणे, ताप आलाच तर त्वरित निदान करता यावे, यासाठी 'रॅपिड डायग्नोस्टिक किट'चा उपयोग करणे, गरोदर स्त्रिया व लहान मुले यांसाठी 'केमोप्रोफॅलॅक्सिस' व गावपातळीवरील आरोग्य कार्यकर्त्यांचे सक्षमीकरण अशा विविध अंगांनी चारुता सध्या काम करत आहे.

चारुताचे काम सध्या गडचिरोलीतील धानोरा तालुक्यातील ४५ गावांमध्ये सुरू आहे. कामाच्या सुरुवातीला तिने या ४५ गावांमधील लोकांचे मलेरियासंदर्भात मत व समज यांचा अभ्यास आणि नोंदी केल्या. त्याला शास्त्रीय भाषेत के. ए. पी. - 'knowledge, attitude, practice' स्टडी असे म्हणतात. मलेरियाचा प्रसार रोखण्यासाठी प्रामुख्याने पाच स्तरांवर काम केले जात आहे. १. मच्छरदाण्यांचे वाटप, त्याचा उपयोग व्यवस्थित होतो आहे की नाही, यासंबंधीच्या नोंदी, लोकांच्या अडचणींवर त्यांना योग्य सल्ला देणे इत्यादी. २. लोकसहभागाच्या मार्गाने जनजागृती करणे. ३. मलेरियाचे निदान अधिक लवकर- प्राथमिक पातळीवर व्हावे, यासाठी प्रयत्न करणे. ४. फवारणी करणे. ५. 'सर्च'च्या फिरत्या दवाखान्याशी व नजीकच्या सरकारी आरोग्य केंद्राच्या मदतीने लोकांना मलेरियावर त्वरित व योग्य उपचार उपलब्ध करून देणे.

सुरुवातीला सर्व गावांमध्ये सभा भरवून त्यांना मलेरियाबद्दल माहिती दिली जाते. नंतर गावकऱ्यांच्याच सहभागाने पुढील टप्प्यांची आखणी केली जाते. सर्व ४५ गावांसाठी एक मॉडेल प्रोग्राम निर्माण करणे व राबवणे हे आव्हान चारुताने स्वीकारले आहे.

शाळा, कॉलेजमध्ये इतकी वर्षे शिकून, माहितीचे ओझे बाळगूनही सध्याचे शिक्षण हे आपल्याला आत्मविश्वास

देतेच, असे नाही. बहुतांश वेळेला या शिकण्यामागचे प्रयोजनच कळत नसते आणि आपल्या मातीतल्या समस्या समजून घेण्याची संधीही मिळत नसते. चारुताला मात्र हा सुवर्णमध्य गाठता आला आहे. मायक्रोबायोलॉजी शिकताना संसर्गजन्य रोगांबद्दल ती शिकली होती. त्याचा उपयोग मलेरियासारख्या संसर्गजन्य रोगाशी लढताना तिला पदोपदी झाला. तसेच सार्वजनिक आरोग्यामध्ये पदव्युत्तर शिक्षण घेताना शिकलेल्या अनेक संकल्पना -participatory approach, mass scale spread of disease, public behaviour इत्यादींमुळेच तिला आदिवासी लोकांसाठी त्यांना बरोबर घेऊन काम करता आले. चार भिंतींच्या बाहेर पडले तर असंख्य अनुत्तरित प्रश्न आ वासून उभे असलेले दिसतात. या समस्या कपोलकल्पित नाहीत. या सर्व प्रश्नांची उत्तरे मिळायला कदाचित अजून वाट बघावी लागेल. परंतु, तोपर्यंत वैयक्तिक कृती आणि सामाजिक बांधीलकी मात्र गोठवून ठेवायची गरज नाही. शेवटी करिअर म्हणजे फक्त पसा कमावणे नाही. स्वतःच्या ज्ञानाचा, कौशल्यांचा, अनुभवाचा योग्य वापर करून स्वतःच्या व इतरांच्या गरजापूर्ण करणे, समाजातील प्रश्न सोडविणे, हे खरे करिअर. चारुताचा प्रवास हा याचेच प्रत्यंतर देतो आणि म्हणूनच तो कौतुकास्पद आणि अनुकरणीय आहे.

चारुताचा मेल - charutagokhale@yahoo.co.in

चारुता गोखले

जन्म - डोंबिवली!

शिक्षण - मुंबईतील सेंट झेव्हियर्समध्ये मायक्रोबायोलॉजी या विषयात!

पदव्युत्तर शिक्षण - पुण्यात मास्टर्स इन पब्लिक हेल्थ!

सध्या - मुक्काम पोस्ट गडचिरोली!